

vetišča sv. Jožefa (1938), cerkve na Rakeku (1936 - 1938), pa gradnjo NUK-a (1936 - 1941), Žal (1938 - 1939) in ureditev nabrežja Ljubljani-ce (1930 - 1932) s tržnicami (1940 - 1942).

»*Voljo do dela*« priporočam zgodovinarjem meščanstva, ljubiteljem svežega, a nikakor ne »lahkotnega« branja o preteklosti ter seveda za ljubljanim v Ljubljano.

Aleksander Žižek

SNAGA IN RED VZDRŽUJETA SVET

Georges Vigarello: Čisto in umazano. Telesna higiena od srednjega veka naprej; Založba / *cf., Rdeča zbirka; Ljubljana 1999; 320 strani.

Od prešernega vzajemnega pljuskanja, čofotanja in potenja v srednjeveških »kopelih«, kjer se je klientela obeh spolov še najmanj posvečala telesni čistoči (pa toliko bolj sproščujoči družabnosti), preko sramežljivega pokrivanja večine telesne površine, »zatesnjevanja« por na koži ter selektivnega umivanja vidnih delov, »suhe higiene« z drgnjenjem, preoblačenjem perila in dišavljenjem do (vnovičnega) spoznanja o poživljajočem in zdravilnem učinku kopeli ter čistoče v današnjem pomenu besede. Takšno je potovanje po zgodovini osebne (in javne) higiene, ki nam ga oriše Georges Vigarello.

Seveda se za tem skriva mnogo več - zavedanje lastnega telesa in skrb zanj, prilagajanje vsakokratnim normam družbene sprejemljivosti je determinanta posameznikovega mesta v družbi. »Čisto« in »prav« sta vedno atributa, ki tudi v higienizaciji pripadata vladajočemu sloju. Umazanost je značilnost družbeno inferiornih. Čistost navzven vseskozi obeta tudi notranjo čistost (poštenje, delavnost) - čisti sloji (in ljudstva v celoti) so seveda večvredni, postavljeni nad one, ki že s svojo »umazanostjo« (nesprejemljivostjo) dajejo vtis divjosti in primitivizma.

Prav tu se stakneta in prepleteta motiva obeh »vej« zgodovinopisja - klasične (zazrte navzven, v družbene prelomnice, tektonske premike »razredov«) in »moderne« (usmerjene v manj bombastične pa dolgotrajnejše procese in nenazadnje v posameznika in njegov odnos ter vlogo v prej omenjenih prelomnejših procesih). Šele ob upoštevanju obeh komponent realnosti/zgodo-

vine (zunanje/širše in ponotranjene/»manj pomembne«) dobi ukvarjanje s tematiko, ki bi se pravovernemu zgodovinarju še pred leti zdela naravnost bogokletna, svoj smisel. Praktično vsem prelomnicam na področju higienizacije lahko najdemo protitež (pa tudi izvor) v dogodkih in procesih družbenega razvoja - že omenjeno igrivost skupnih kopeli je upihnila črna smrt, telo pokrila in z grešnostjo stigmatizirala pa poznosrednjeveška zazrtost v krščanski »onstran«. Napudrane lasulje, čipke in razkošno perilo so iznajdba družbe, ki je uživala v bližini in življenju, strahu pred vodo in umivanjem pa se še ni otresla. Odkrivanje naravne (»rustikalne«) jedrosti, svežine in čistoče je otrok osvoboditve meščanstva in njegovega vzpona. Poslans-tvo vsakokratne elite je oblikovanje sistema »vrednot« - tudi v higienizaciji in medsebojnem obnašanju, in nenazadnje *prosvetljevanje* nepriviligiranih. Plemstvo piše o napol podivjanih, zamazanih in zanemarjenih kmetavzih, meščanstvo o podobnih prebivalcih zgodnjekapitalističnih mest. Vsem opisom je skupna nekakšna privoščljiva mrščavica in morbiden užitek pri popisovanju razmer, ki se tako boleče razlikujejo od »družbeno« sprejemljivih.

Odslikavi evropske zgodovine čistoče sledi spremna študija Andreja Studna, ki predstavi tudi trenutno stanje slovenskega raziskovanja zgodovine higienizacije, bralcu pa ponudi bogat izbor dodatnega branja - pač v skladu z zasnovo zbirke, ki temelji na predstavljanju (izdajanju) del, ki ne ponujajo končnih (zacementiranih) modrosti, temveč usmerjajo v nadaljnje iskanje in preučevanje obravnavane teme.

Aleksander Žižek

VSE, KAR STE VEDNO ŽELELI VEDETI O LISTINAH

Božo Otorepec, Dragan Matić: Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana 1320 - 1782; Gradiva in razprave št. 19; Zgodovinski arhiv Ljubljana 1998; 85 (1 - *Fotografije*) in 192 strani (2 - *Transkripcije z regest in komentarji*).

Pričujoča objava listin je zagledala luč sveta v jubilejnem 1998. letu, ko je ZAL proslavil svojo stoletnico. Praznovalo se je skozi vse leto, razen

bivšim in sedanjim jubilarovim sodelavcem ter zainteresirani sferi arhivistov in zgodovinarjev, pa se je ZAL v letu svoje stoletnice intenzivno predstavljala tudi širši javnosti. In reči je treba, da je to storil na najboljši možni način – tudi s takšnim samopromoviranjem.

V dveh razkošno opremljenih in domiselno oblikovanih zvezkih, katerih rojstvo so med drugimi velikodušno podprli Ministrstvo za kulturo, vrsta občin z območja ZAL ter skupina gospodarskih organizacij in firm, nam avtorji (menim, da je treba mednje šteti tudi fotografirajo ZAL Darinko Mladenovič) predstavijo 46 listin, ki pokrivajo približno 450 let mestne zgodovine. Prva listina je obenem najstarejša listina, ki jo hrani ZAL, gre pa za mestni privilegij, ki ga je Ljubljancanom podelil vojvoda Henrik Goriško – Tirolski, zadnja pa je potrditev mestnih pravic iz leta 1782 Jožefa II. Seveda gre le za izbor bogatega listinskega gradiva o življenju naše prestolnice, ki sicer obsega kar 284 arhivalij iz obdobja med letoma 1320 in 1896. Med njimi najdemo različne privilegije, ustanovne, privatno-pravne listine meščanov ter ostale listine in diplome. Izdajatelji tega gradiva so bili mestni gospodje (deželni knezi), mestna (samo)uprava (sodnik, mestni svet, župan) ter meščani. Večina omenjenih listin obravnava vprašanja mestne avtonomije (mestno samoupravo, sodstvo, finance, zaščito mestnega gospodarstva – trgovine), manj pa se jih loteva verskih, obrambnih in šolskih zadev. Za ohranitev pisnih preostankov preteklosti, kar listine nedvomno so, so bili prejemniki spočetka zainteresirani iz pragmatičnih razlogov, medtem ko je zbiranje in hranba »v znanstvene in kulturne« namene iznajdba modernejših časov. Mesto, ki je bilo obkroženo z bolj ali manj neprijetnimi sosedi (cerkvenimi posestmi, mogočnimi fevdalci in konkurenčnimi mesti) je bilo seveda življenjsko zainteresirano, da svoje zapisane pravice za vsako ceno ohrani in jih po potrebi uporabi v dokaz svojih trditev – Ljubljanci so svoje privilegije hranili v privilegijski skrinji (nekaj časa celo v stolnici), meščani pa so prenekatero svojo listino zaupali v »varno« hrambo mestnemu pisarju. Kljub vsemu so čas, ogenj in različni prevrati več kot zdesetkali listinsko gradivo – in prav zato si (v ljubljanskem primeru niti ne tako) skromni preostanki zaslužijo toliko več pozornosti.

V prvem zvezku so na 85 straneh objavljene avtentične reprodukcije (fotografije) izbranih

in predstavljenih listin. Fotografije so dovolj kvalitetne in primerno velikega formata, tako da omogočajo branje in primerjanje (kontrolno) transkripcije v drugem zvezku. Pri privilegijih in ostalih listinah na večih folijih so seveda fotografirane vse strani, obsežnim formatom pa se je (z dodatnim prostorom) »prilagodila« tudi oblikovalka Andreja Aljančič Povirk (npr. pri listini št. 33).

V drugem zvezku sta 46 izbranih listin s svojimi prispevki predstavila zgodovinarja dr. Božo Otorepec in mag. Dragan Matić, ki trenutno skrbi za listinsko gradivo ZAL. Po letih 1956 – 1966, ko je bilo prav po zaslugi Boža Otorepca, arhivista tedanjega Mestnega arhiva ljubljanskega, v 11 zvezkih *Gradiva za zgodovino Ljubljane v srednjem veku* objavljenih 880 listin, gre v tem primeru za neprimerno ožji in reprezentativnejši izbor, ki je gotovo namenjen širšemu krogu kot zbirka, katere dopolnitev in ponatis je v predgovoru k *Izbranim listinam* obljubil direktor ZAL Janez Kopač. Vseeno tvori okostje pričujoče objave prav avtorsko delo, nastalo pri obdelavi listin za *Gradivo*. Tako je Božo Otorepec poskrbel za transkripcijo 31 listin ter napisal 8 komentarjev, 15 listin je transkribiral njegov soavtor, ki je poskrbel za ostale komentarje in kratke zgodovinske uvode k vsakemu izmed petih poglavij (delo je namreč glede na čas (stoletje) nastanka listin členjeno na 5 poglavij).

Drugi zvezek se dejansko začne s kratko predstavitevijo listin kot zgodovinskega vira in z razlago osnovnih diplomatičnih pojmov, čemur je dodan sestavek o listinskem gradivu za zgodovino Ljubljane v različnih evropskih arhivih. Sledijo izčrpne predstavitve 46 izbranih listin – za vsako je na voljo kratek regest, transkripcija v skladu z modernimi diplomatičnimi načeli, kratek komentar o v listini obravnavani tematiki, zunanji opis listine (material, mere, pečati), pregled dosedanjih objav ter seznam literature, ki ponuja dodatno informacijo o konkretnem dokumentu, ali pa bralca usmerja v poglobitev znanja. Zvezek zaključujejo izčrpen seznam uporabljene literature ter krajevno in osebno kazalo.

Vsakomur, ki se je kdajkoli soočil s problemom arhivistične obdelave in primerne prezentacije listinskega gradiva, sta jasna napor in trud avtorjev, ki sta vtakana v to res impozantno izdajo, ki zmore pritegniti tako na prvi kot na drugi pogled. Bolj nedeljskemu občudovalcu

(in uporabniku!) starožitnosti bo segla v srce zlasti knjiga reprodukcij, vsem ostalim, ki poleg forme občudujejo tudi »substanco« pa bo prirala k srcu celota. Oba zvezka namreč tvorita nedeljivo telo, ki zmore popeljati na potovanje v preteklost našega glavnega mesta najrazličnejše »popotnike«. S to trditvijo je obenem že tudi čas, da poskusim opredeliti ciljno publiko te izdaje – najprej bom malce hudobno zapisal, da se je lahko razvesele vsi tisti, ki vlivajo znanje o »listinoslovju« v glave bodočim kolegicam in kolegom zgodovinarjem, dobrodošel abecednik pa so dobili tudi oddelčni germanisti, ki morajo v dveh letih pogosto iz popolnih začetnikov »ustvariti« vsaj jecljajoče bralce »frakture«.

V njihovo dobro priporočam, da po delu segajo (zlasti seveda ljubljanski) učenci in študentje, ki utegnejo na nevsiljiv način in tako rekoč spo-

toma dobiti marsikatero informacijo, za katero bi bili sicer prikrajšani, nenazadnje pa jo v obdobjih »državniške poklapanosti« (ali pa celo v obratnem primeru) toplo priporočam mestnim materam in očetom, razveselili pa se je bodo tudi vsi tisti, ki vedo, da zgodovina ni samo strelivo za aktualne politične boje in priročen arzenal očitkov.

Čudilo bi me, če bi delo takšnih kvalitet (strokovne globine in obenem razumljive pripovednosti) ostalo brez odmeva, ne bi pa bil začuden nad manj kooperativnimi meceni za izdajo novih tovrstnih projektov (praznika je namreč konec). Vseeno skupaj z avtorji in njihovo inštitucijo držim pesti in se veselim novih zanimivih srečanj s pisnimi spomeniki naše preteklosti.

Aleksander Žižek